

РЕЦЕНЗІЇ

С. І. Світленко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПЛАГІАТНІ ПІДРОБКИ Й КОМПІЛЯЦІЇ ВІД ДОКТОРАНТА І. А. КОЛЯДИ

Розкрито плагіат у монографії та авторефераті докторської дисертації І. А. Коляди.

Ключові слова: плагіат, І. А. Коляда.

Раскрыт плагіат в монографіи и автореферате докторской диссертации И. А. Коляды.

Ключевые слова: плагіат, И. А. Коляда.

Plagiarism in the monography and the author's abstract of the thesis for a doctor's degree of I. A. Koljada carol reveals.

Key words: plagiarism, I. A. Koljada.

Вітчизняна історіографія вже багато зробила для вивчення ідеології, діяльності, місця і ролі української інтелігенції в Російській імперії, особливо в її українських губерніях другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Проте в радянські часи розробка цієї багатоаспектної проблеми відбувалася за умов теоретико-методологічного монізму, впливів ідеології та практики комуністичної системи. Не дивно, що чимало недостатньо вивчених аспектів цієї проблематики залишилося нинішньому поколінню істориків. Тому можна лише вітати, що докторант відділу історії України ХІХ – ХХ ст. Інституту історії України НАН України І. А. Коляда, який працює доцентом кафедри методики викладання історії та суспільно-політичних дисциплін Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова взявся за розкриття важливої теми – «Суспільно-політична діяльність української інтелігенції в Російській імперії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.», а вона становить дослідницький інтерес із погляду на поглиблене вивчення суспільно-політичної, освітньої-культурної та інтелектуальної історії. Саме введення нових першоджерельних комплексів, реалізації новаторських теоретико-методологічних і концептуальних підходів очікував читач, розкриваючи автореферат докторської дисертації І. А. Коляди.

Утім, в обґрунтуванні актуальності теми немає даних про те, на якій концептуальній основі автор розробляє проблему і що принципово нового вносить у порівнянні зі своїми попередниками (с. 1–2). Натомість І. А. Коляда акцентує на тому, що «потужні національні рухи (виділ. наше – С. С.) та викликана ними політична боротьба, що розгорнулися в українських землях у складі Російської імперії в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., стали важливими елементами визвольних змагань українського народу, переконливими свідченнями їхньої взаємопов'язаності» (с. 1). Цікаво, про які «потужні національні рухи» йдеться

ся, адже український національний рух Наддніпрянщини зазначеного періоду, на жаль, не вирізнявся потужністю, чисельністю; його трансформація в політичну стадію відбувалася із певним запізненням у порівнянні зі Східною Галичиною.

Заслуговує на увагу мета дослідника, який прагне «на основі всебічного аналізу, осмислення нових документів, матеріалів, спогадів учасників подій, узагальнення здобутків історіографії висвітлити напрями, форми й методи суспільно-політичної діяльності української інтелігенції, реалізацію нею націотворчого потенціалу українства» (с. 1). Хоча автореферат, на жаль, не містить жодної вказівки на те, які нові документи, матеріали, спогади учасників подій використав у дисертації автор. Замість цього у підрозділі 1.2 «Характеристика джерел» (с. 10–12) читачам пропонується відомий перелік споминів сучасників та архівних фондів, але майже не пояснюється, які малодосліджені джерельні комплекси введені до наукового обігу, не розкривається рівень репрезентативності, вірогідності та автентичності використаної джерельної бази (див.: с. 10 – 12).

Запитання виникають і щодо авторського «узагальнення здобутків історіографії». Як не дивно, але дисертант відмічає історіографічні досягнення вивчення суспільно-політичного життя України лише кінця XIX – початку XX ст. (с. 7–9). При цьому він практично обходить історіографічні здобутки попередників різних історіографічних періодів, які вивчали ідеологію та діяльність української інтелігенції другої половини XIX ст., відтак історіографічне узагальнення виглядає не цілісним і не завершеним (с. 6 – 9).

До того ж викликає подив теза автора, що другий історіографічний етап вивчення теми, датований дисертантом періодом від 1917 – 1921 рр. до початку 1950-х рр., має визначальною рисою (серед інших вона поставлена на перше місце) «розкутість наукової думки» (с. 7). А як же вплив сталінського тоталітаризму, «розстріляне відродження», яке прямо торкнулося й багатьох учених-істориків?

У підрозділі 1.3. «Теоретико-методологічні засади дослідження» І. А. Коляда формально подає загальновідомі теоретико-методологічні принципи, підходи та методи, але знову належним чином не розкриває питання про власну оригінальну концепцію роботи. Невже дослідження докторського рівня може ґрунтуватися лише на таких методологічних засадах, як «цивілізаційний підхід та соціокультурна модель пояснення історичних подій і процесів», як стверджує автор на с. 12? Виникає питання, чому в такому синтетичному дослідженні, як докторська дисертація, застосовується тільки один підхід, чому при вивченні суспільно-політичної діяльності автор використовує лише соціокультурну модель і жодним чином не говорить про суспільно-політичну?

Цікаво, що «теоретичною базою дослідження обрано історичну антропологію – вивчення мотивів і стратегій поведінки реальних «акторів» у драмі «історії» (с. 12). Утім, чим можна пояснити, що у загальних висновках по роботі не названо жодного історичного діяча, не пояснено «мотиви і стратегії поведінки» інтелігенції (с. 29–35)?

Розглядаючи аспект наукової новизни, зазначу таке. По-перше, автор пише про те, що він «уперше сформулював та розробив актуальну наукову проблему...», але не розкриває її суті. Звернення ж до об'єкта та предмета дослідження (с. 3) теж не додає ясності. Так, наприклад, об'єктом роботи, на думку автора, є «комплекс соціально-економічних, суспільно-політичних й соціокультурних трансформацій у Російській імперії другої половини – початку XX ст. у цілому й на українських землях зокрема, що покликали до життя й забезпечили систематичне й системне відтворення специфічної соціальної верстви – інтелігенції, яка була водночас дітищем, рушійною силою й неодмінною умовою процесів буржуазно-капіталістичної модернізації в українських губерніях у складі імперії Романових» (с. 3). Цілком очевидно, що об'єкт сформульовано занадто широко й багатослівно.

По-друге, автор обмежується тезою, що «у ході роботи в науковий обіг було введено ряд невідомих досі архівних матеріалів» (с. 4) і жодним чином не розкриває це положення.

По-третє, твердження автора, що він уперше в історіографії визначає зміст таких понять, як, зокрема, «інтелігенція», «національно-культурницька діяльність», «народолобство», «народництво», «українофільство», «громадівський рух», не відповідає дійсності. Достатньо розкрити праці ряду докторів історичних наук, професорів, у тому числі А. М. Катренка, Н. А. Шип, автора цієї рецензії та ін.

По-четверте, не можна погодитися з такою «науковою новизною», що «українська інтелігенція, незважаючи на багатоманітність поглядів щодо соціально-політичного майбутнього власної нації, завжди намагалася діяти у правовому полі Російської імперії, і лише молоді радикали початку ХХ ст. відійшли від цієї практики, започаткувавши нелегальний політичний рух...» (с. 4). Варто нагадати, що політична тенденція в українському національному русі була представлена вже кирило-мефодіївцями, а закріпилася у 60-х – 80-х рр. ХІХ ст. Варто згадати діячів Київської Старої громади А. О. Красовського, М. П. Драгоманова, С. А. Подолинського, учасників «молодих громад», «українофільських товариств», драгоманівських гуртків 70–80-х рр. ХІХ ст. тощо. Не менш промовистими прикладами є діяльність Братства тарасівців та ідеї «Молодої України» 90-х рр. ХІХ ст.

Не можна не заперечити й тезу автореферату, де йдеться про особистий внесок автора: «Дисертаційне дослідження ґрунтується на наукових ідеях автора. Всі наукові публікації з визначеної проблеми виконані дисертантом особисто» (с. 5). Неправдивість цих даних стає очевидною, коли читач відкриє монографію І. А. Коляди «Українська інтелігенція в Росії: суспільно-політична та соціально-культурна діяльність (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)» (К.: Ін-т історії України НАНУ, 2010.), яка фігурує як така, що складає основний зміст і висновки дисертації (с. 36). Характерно, що моє прізвище вказано в ній як прізвище рецензента, але звертаю увагу на те, що І. А. Коляда, домовившись зі мною по телефону про рецензування, так і не надав підготовленого тексту.

Аналіз уже опублікованого тексту монографії свідчить, що підрозділ 4.1. «Народництво в Україні» розділу ІV «Суспільно-політична активність інтелігенції» (с. 230–257) за винятком кількох фраз на початку та наприкінці цього тексту і дуже незначних вставок щодо загальновідомих років життя українських діячів, зокрема П. С. Єфименка, О. Я. Кониського, О. Ф. Кістяківського, П. П. Чубинського, О. Г. Лотоцького (с. 235–237) та ін. є повним запозиченням моєї статті «Народництво в Україні: сучасний погляд на проблему», опублікованій в «Українському історичному журналі» (1997. – № 3. – С. 41 – 49; № 4. – С. 29 – 38), тобто плагіатом. Суттєво, що ця стаття, яка перевидавалася мною в одноосібному збірнику наукових праць «Світ модерної України кінця ХVІІІ – початку ХХ століття» (Д., 2007. – С. 64–87), є концептуальною і свого часу увійшла до моєї докторської дисертації, захищеної у 2000 р.

Уражає технологія «наукової праці» І. А. Коляди, в якій текст майже не відрізняється від автентичного, тобто вже опублікованого мною. Про рівень «наукової новизни» свідчать такі характерні приклади «вдосконалення» тексту здобувачем, який претендує на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук: слово «отже» в моєму тексті замінено на «відтак» (с. 233 монографії І. А. Коляди), «приміром» – на «наприклад» (с. 234), «запис» – на «щоденникова нотатка» (с. 236), «дістало відбиток» – на «знайшло відображення» (с. 236), «поряд» – на «паралельно» (с. 237), «вимірі» – на «площині» (с. 239), «загалом представники» – на «назагал учасники» (с. 239), «значно поширилося» – на «набуло значного поширення» (с. 241), «цікаво» – на «варто зауважити» (с. 241), «починає повертатися із забуття» – на «переживає друге відродження» (с. 242), «принципова відмінність» – на «засаднича відмінність» (с. 245), «історичну зумовленість» – на

«історичну обумовленість» (с. 248), «показово» – на «прикметно» (с. 251), «водночас не можна не відмітити» – на «водночас варто зауважити» (с. 253), «отже» – на «таким чином» (с. 253), «втім» – на «водночас» (с. 255), «усі вказані» – на «вищезазначені» (с. 255) тощо.

Характерно, що кінець моєї статті з історіографічними екскурсами «органічно вписався» в перший розділ «монографії» І. А. Коляди на с. 41–44. Щоправда, саме тут здобувач згадав і С. І. Світленка, якого назвав «лідером сучасної вітчизняної історіографії у царині дослідження народницького руху в Україні...», який прагне зруйнувати звичні стереотипи історичної науки щодо цієї проблематики» (с. 44). При цьому він не уточнює, в чому конкретний внесок попередника, напевно тому, щоб читач переконався, що саме І. А. Коляда не просто «прагнув», а таки зруйнував зазначені стереотипи. Слід також додати, що у даному розділі «монографії» про народництво є лише одна згадка про С. І. Світленка в тексті та 11 посилань на мою статтю із 85 наявних узагалі. Хоча мій текст подається практично без змін, жодних лапок докторант не ставить. Щодо посилань до цього розділу «монографії», то вони співпадають із посиланнями до моєї статті 1997 р., відтак автор робить вигляд, що він нібито працював над першоджерелами, а 11 посилань на мою працю є погано замаскованим прикриттям. Тим же самим є і моє прізвище як рецензента до цієї «монографії».

Уражає нерозбірливість у засобах І. А. Коляди, який передав свою роботу для мене, ще й підписавши: «Шановному Сергію Івановичу з вдячністю за підтримку. З повагою, Коляда». Не зрозуміло, на кого це розраховано? Невже на те, що ця монографія підготовлена тільки «для хатнього вжитку» і її ніхто ніколи не прочитає. Характерно, що на с. 2 книги стоять прізвища відповідального редактора, чл.-кор. НАНУ, д-ра іст. наук, проф. О. П. Реєнта, рецензентів – д-рів іст. наук, проф. Н. А. Шип та Г. Д. Казьмирчука та вказано на рекомендацію до друку Вченою радою Інституту історії України НАН України (протокол № 10 від 17.12.2009 р.). Знаючи всіх цих вельмиповажних вчених і авторитетну Вчену раду Інституту історії України НАНУ, можна лише дивуватися «винахідливості» І. А. Коляди. З не меншою цікавістю я прочитав дані автореферату про те, що зазначена монографія І. А. Коляди вже здобула дві рецензії (напевно, позитивні!) вельмишановних науковців – Я. С. Калакури і О. С. Рубльова (с. 36), останній виступає ще й офіційним опонентом по представленій дисертації.

Повідомляю, що факт системного плагіату був підтверджений робочою групою історичного факультету, зокрема професорами, докторами історичних наук В. В. Іваненком, О. І. Журбою, О. Ф. Нікілевим та О. Б. Шляховим. Про всі ці обставини я 29 листопада 2010 р. повідомив рапортом ректору Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара проф. М. В. Полякову, який у свою чергу поінформував ректора Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова проф. В. П. Андрущенко, де працює І. А. Коляда.

Характерно, що навіть текст автореферату не позбавлений запозичених положень, тобто плагіату. Так, наприклад, на с. 23, в абзаці 3-му І. А. Коляда наводить як власну періодизацію історії народництва в Україні, хоча вона розроблена й опублікована мною ще у 1997 р. (див.: Укр. іст. журн. – 1997. – № 4. – С. 37). Але жодного посилання або згадки про С. І. Світленка в авторефераті знайти неможливо. Наступний абзац вражає не менше. Тут І. А. Коляда знову без жодного посилання запозичує вже у Б. Д. Грінченка періодизацію «вітчизняної національно свідомої інтелігенції» (див.: Грінченко Б. – Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу. – К., 1994. – С. 102 – 105). Принагідно зазначу, що вказана періодизація, але з посиланнями на Б. Д. Грінченка є у моїй вищезазначеній статті (див.: Укр. іст. журн. – 1997. – № 4. – С. 43).

Цікаво, що І. А. Коляда все ж таки вносить і певні власні інновації. Так, він стверджує, що три групи інтелігенції («формальні націоналісти», або «українофі-

ли», «радикали», «свідомі націоналі-народолюбці»), про які йшлося у Б. Д. Грінченка стосовно періоду початку 1890-х рр., існували нібито вже «на середину XIX ст.» (с. 23). З цим не можна погодитися. Так, І. А. Коляда пише, що «до другої групи належали «радикали», які сформувалися під впливом російського та галицького радикалізму...». Проте загальновідомо, що галицькі радикали (І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький та ін.) як ідейна течія, сформувалися не в середині XIX ст., а пізніше – в 70-х рр. XIX ст.

До речі, це не єдина груба помилка в авторефераті. Так, наприклад, на с. 18 І. А. Коляда пише: «... громаді вдалося уникнути не лише репресій, повторивши таким чином долю Кирило-Мефодіївського товариства (виділ. наше – С. С.), а й поширити свої ідеї на інші осередки українського культурного життя». Гадаю, що про репресії щодо кирило-мефодіївців з боку царизму знає кожний школяр!

Узагалі впадає в око, що здобувач наукового ступеня доктора історичних наук зовсім не зважає на те, що для розробки теми треба було б узяти найменш досліджені сюжети, але І. А. Коляда йде вже достатньо відомими в історіографії шляхами, «досліджуючи» за допомогою компіляцій і плагіату такі досить розроблені сюжети, як «Просвіти як форма діяльності української інтелігенції» (підрозділ 3.2 дисертації), «Народництво в Україні (4.1)», «Політизація національного руху та роль інтелігенції у цьому процесі» (4.2), «Революційна українська партія та її роль у започаткуванні політичного етапу українського національного відродження», «Участь вітчизняної інтелігенції у роботі Державної Думи» (4.4) (с. 23–29). За такого підходу дуже важко досягти оригінальних висновків та узагальнень. Якщо уважно подивитися на структуру конкретно-історичних розділів роботи, то впадає в око, що власне темі дослідження повністю відповідає лише один – розділ 4 – «Суспільно-політична активність інтелігенції» (с. 23 – 29), але він побудований на плагіаті та відомих в історіографії положеннях. Чогось якісно новаторського тут не знаходимо. Розділ 2-й «Формування та статус інтелігенції в Україні другої половини XIX – початку XX ст.» (с. 13 – 17) і розділ 3-й «Соціокультурна діяльність інтелігенції другої половини XIX – початку XX ст.» (с. 17–23) було б необхідно більш органічно «прив'язати» до теми дослідження, а цього, на жаль, бракує, тому що немає оригінального концептуального бачення проблеми.

І це очевидно в ході аналізу висновків по роботі (с. 29 – 34). Цілком не випадково автор подає низку рекомендацій, які потребують, як пише автор, «поглибленої розробки» (с. 34). Проте виникає питання, а чому ці важливі питання не було розкрито докторантом? Адже він у меті своєї роботи декларує «висвітлити напрями, форми й методи суспільно-політичної діяльності української інтелігенції», але замість того, щоб розкрити саме їх (а не «участь інтелігенції у культурно-національних процесах», культурництво в «Просвітах», «книговидавничу діяльність» інтелігенції тощо) у розділах дисертації і загальних висновках, знову пропонує комусь «поглиблено вивчати» такі недостатньо розроблені сюжети, як «взаємини між представниками української інтелігенції та національних меншин в Україні», «роль регіональної інтелігенції у суспільно-політичному житті українських губерній Росії», «історія протистояння української інтелігенції цензурній політиці російського самодержавства» тощо. Розкриття цих та інших питань, наприклад земської діяльності української інтелігенції, бракує в даній дисертації. Відтак можна стверджувати, що мета дослідження не розкрита.

Таким чином, аналіз приводить до висновку, що монографія «Українська інтелігенція в Росії: суспільно-політична та соціально-культурна діяльність (друга половина XIX – початок XX ст.) (К.: Ін-т історії України НАНУ, 2010. – 400 с.) та дисертація «Суспільно-політична діяльність української інтелігенції в Російській імперії у другій половині XIX – на початку XX ст.» І. А. Коляди, представлена на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 –

«Історія України», є не самостійними, не науково новими і не завершеними дослідженнями, оскільки написані з використанням компіляцій і плагіату, з грубим порушенням авторських прав, морально-етичних норм поведінки Вченого, Педагога і Людини, не відповідають вимогам ВАК України, а автор не заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук.

Принадно зауважу, що І. А. Коляда не вперше вдається до плагіатних підрбок. Так, часопис «Критика» у вересневому випуску за 2007 р. на с. 31 статтею «Радше плагіят, ніж компіляція» проф., д-ра іст. наук Ю. А. Мицика вже повідомляв громадськість про використання системного плагіату в праці О. П. Реєнта і І. А. Коляди «Усі гетьмани України. Легенди. Міфи. Біографії» (Харків: Фоліо, 2007). Напевно, зазначений випадок плагіату тоді не отримав належної оцінки, а тому сьогодні стався рецидив.

На наш погляд, докторант зовсім не розуміє високої місії вченого і педагога. Очевидно, що для нього принцип «мета виправдовує засоби» є абсолютним і у прагненні досягти омріяного наукового ступеня доктора історичних наук він із дивовижною легкістю йде на зрадницьке поправання авторитету своїх учителів та колег і тих високих наукових та навчальних установ, де вчиться і працює. Чи може така людина взагалі претендувати на звання вченого і педагога вищої школи?*

Надійшла до редколегії 13.12.2010

*Як стало відомо автору, коли ця рецензія перебувала у видавництві, 24 грудня 2010 р. І. А. Коляда успішно захистив докторську дисертацію у спеціалізованій вченій раді Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Чи правда, що ця дисертація зможе пройти експертну раду з історії ВАК України?